

"הניגון הוא חיי רוחי ונשמת אפי"

(הניגון במשנתו של הרב הנזיר)

א. פתיחה

1. הצד הערכי של המוסיקה

הולך ורב מספרם של אלו, ובעיקר בני נוער, המקדישים חלק נכבד מזמנם למוסיקה: האזנה, נגינה ויצירה. עובדה זו מחייבת העמקה במשמעות הערכית של נושא המוסיקה, לא רק מצד המוסיקאים עצמם אלא גם מצד המחנכים.

להזנחת ההיבט הערכי של המוסיקה יש חלק ניכר בעיצוב שתי תופעות:

1. קיים קונפליקט עז בקבוצה ניכרת של אנשים, שמצד אחד מעוניינים להתפתח מבחינה תורנית-רוחנית, ומצד שני נמשכים לעיסוק במוסיקה.

2. קיים ייאוש משימוש ביכולות מוסיקליות, שנרכשו בהרבה משאבים של מאמץ וזמן, כדי להתקדם מבחינה רוחנית-תורנית.

במאמר זה אנסה לגעת בצד הערכי של המוסיקה, דרך עיון בנושא הניגון במשנתו של מרן הרב הנזיר הקדוש ז"ע, מתוך תקווה שדברים אלו יחזקו את המודעות לערכה של המוסיקה.

נושא זה הוא סוגיא המוצבת ארצה וראשה מגיע השמימה, וכדי להקיפו כראוי יש צורך להכיר את התייחסותו של הרב הנזיר בכל המישורים, החל מסקירת עדויות על התנהגותו בבחינת "גדול שימושה", דרך עיון בכתביו הפילוסופיים ועד לעיון בדבריו בחכמה הפנימית.

בנוגע לדברי הרב הנזיר בחכמה הפנימית, אין אני מתיימר לפרש את עומק סודות התורה הגנוזים בדבריו. דבריו מובאים כדי לדלות מהם את אשר אפשר לדלות בנושא הניגון בתחום הנגלה.

חן וכבוד יתן ה', לא ימנע טוב להולכים בתמים.

2. עדויות על הניגון בחייו של הרב הנזיר

על פי עדויות, הן של הרב הנזיר עצמו והן של מקורביו, הניגון סבב את חייו בין בשגרה ובין בצומתי חיים חשובים.

בשעות הדמדומים שלפנות בוקר היה נוהג לשיר שירה נוגה מלאה געגועים¹, במוצאי שבתות היה נוהג לשיר בליווי כינור של בנו², ובלייל הושענא רבא היה נוהג ללמוד עם חבורה קבועה והלימוד היה מסתיים בניגון וריקוד³.

נקודת המפנה בחייו של הרב הנזיר, אותה נקודה שמתאר הרב הנזיר במילים "נהפכתי והייתי

1. הרב שאר ישוב כהן, בספר 'שי כהן', פתיחת שערים עמ' ג, וכן בספר נזיר אחיו ח"א עמ' קיד (בשם הרב בנימין צביאלי זצ"ל).

2. נזיר אחיו ח"א עמ' קיג (בשם הרב בנימין צביאלי זצ"ל).

3. נזיר אחיו ח"א עמ' קלב (מדבריו של פרופ' אשר-אנדרה נהר).

לאיש אחר" - הייתה שמיעת ניגונו של מרן הראי"ה קוק⁴. בשעת צרה, בזמן שהרגיש שאיבד את דרכו במדבר יהודה, נתחברה על ידו מנגינה למזמור סג בתהילים⁵. הרב שאר-ישוב כהן, בנו של הרב הנזיר, כותב על שעותיו האחרונות של אביו:
 לשיר, לשיר - הוא קרא לתלמידיו ואמר להם לשיר, בתוך הייסורים, ואמר להם מה לשיר:
 "ייבנה המקדש"⁶.

3. ההפתעה ביומנו של הרב הנזיר

כותב הרב הנזיר ביומנו⁷:

הניגון⁸

הניגון הוא חיי רוחי ונשמת אפי, מאז ועד היום.
 חינכתי את ילדי, צפיה ושאר ישוב, לניגון על כינור, שלמדו מפי מורה לניגון, בן חסידים, יקר רוח מר יחיאל⁹.
 הוא לימדם לנגן ניגוני קודש, זמירות מוצאי שבת קודש, אליהו הנביא, מה נאוו על ההרים, עוצו עצה ותופר, זכרתי לך חסד נעוריד, וטהר לבנו, ייבנה המקדש.
 וניגונים למועדים, מעוז צור, שושנת יעקב, והיא שעמדה, בצאת ישראל ועוד.
 וגולת הכותרת, בסוף, ניגון הנזיר,
 הוא ניגון נפשי ורוחי, דבקה, מזמור סג, א-לי אתה אשחרך, דבקה נפשי אחריד,
 שכתב בתווים, והילדים מנגנים בכינור, ומצרפים לזה גם ניגוני, מה מה, תשתוחחי נפשי (מב).
 ועוד שיר, יעירוני רעיוני, של ר' יהודה הלוי, בניגון של הרב זצ"ל.
 כשנפשי יבשה, ואין כל, הניגון, של ניגוני קודש, מחיה אותי.
 חי חי הוא יודך כמוני.

הדברים מפתיעים: לפי ההבנה המקובלת, לניגון יש תפקיד חשוב בעבודת ה', אבל תמיד הוא בא כאמצעי. תפקיד הניגון ליצור אווירה מתאימה לתפילה. תפקיד נוסף של הניגון הוא לשנות את המצב הנפשי של עובד ה' ולהביאו לידי שמחה, שבלעדיה אי אפשר להתקרב אל ה': "תחת אשר לא עבדת את ה' א-להיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל",
 כאשר יהודי פשוט ירא ה' בעל כשרונות מוסיקליים אומר ש"הניגון הוא חיי רוחי ונשמת אפיי",
 הדבר מובן על פי ההבנה המקובלת.
 אולם כאשר יהודי כמו הרב הנזיר אומר כך, הדבר מעורר תמיהה: הרי הרב הנזיר התבלט כתלמיד חכם, מקובל ובקי בכל מכמני הפילוסופיה היהודית והכללית. וכי לא היו לרב הנזיר תחומים אחרים שיכולים היו להחיות את רוחו?
 מתאים יותר לשמוע מיהודי כרב הנזיר ביטויים כגון 'קרבת ה' היא חיי רוחי ונשמת אפיי' או

4. מובא בפתיחה לאורות הקודש, עמ' 17-18.

5. הרב שאר-ישוב כהן בפתיחה לספר "זכו שכינה ביניהם" עמ' 9 (ניגון זה נקרא ביומני הרב הנזיר "ניגון הנזיר", עיין בסמוך).

6. 'משנת הנזיר' עמ' 17 (הרב שאר-ישוב כהן, הקדמה ל'משנת הנזיר').

7. נדפס ב'משנת הנזיר' עמ' צו-צז.

8. הרב הנזיר היה רגיל לכתוב בכתב חסר. לתועלת הקוראים הפכתי את הכתיב למלא לאורך כל המאמר.

9. ר' יחיאל וולך, לימים מנהל ביה"ס ממ"ד ע"ש הרב מימון שבשכונת קריית משה בירושלים.

ההשגות העליונות בפנימיות התורה הן חיי רוחי ונשמת אפיי. תמיהה זו מכריחה אותנו לומר, שהרב הנזיר סבר שניגון אינו אמצעי, המשמש לתכלית אחרת, אלא החיבור אליו הוא התכלית. מכאן שאפילו אם נצליח להבין איך הניגון מביא להשגות עליונות, הדבר עדיין לא יסביר את דברי הרב הנזיר. גם כלי שמביא להשגות עליונות אינו תכלית אלא רק אמצעי.

דברים אלו דורשים בירור עקרוני ומעמיק.

לשם בירור נושא הניגון במשנתו של הרב הנזיר, נעמוד על המושגים: 'איך', 'מה' ו'בינה'. נדבר על הקול הפנימי המשתכלל והופך לניגון הפנימי. נדבר על היחס בין הניגון הפנימי לבין הניגון החיצוני המוכר לכולנו. נדבר על ניגון פנימי שאינו מתבטא בניגון חיצוני. ולבסוף ננסה לעמוד על ההשלכות של הדברים.

ב. ה'בינה'

1. ה'איך' וה'מה'

הרב הנזיר מחלק בתוכני הקודש הנלמדים בין ה'מה' וה'איך'. ה'מה' הוא התוכן הנלמד, וה'איך' הוא הדרך או התהליך שבהם התוכן מופיע. אין הכוונה רק למהלכים דידיקטיים של הוראה, הדברים הם הרבה יותר כלליים ועמוקים.

התורה, מקורה ממקום עליון, ממקום שאין לחשיבה האנושית כל אחיזה ותפיסה. הדרך שבה התורה יורדת ומשתלשלת ממקורה העליון עד השגת התוכן הנלמד, או לחילופין עד הקיום למעשה, נקראת 'איך' או 'רוח'. כיוון שאנו מדברים על תכנים של קודש אנו מדברים על 'רוח הקודש'.

רוח זו מופיעה בדרכים שונות, וכן הקדושה מופיעה בה בדרגות שונות, מההופעה העליונה ביותר שהיא נבואת משה רבנו, ועד הופעה קטנה ומצומצמת יחסית, שהיא ההשפעה הסגולית של רב קדוש על תלמידו¹⁰. אי אפשר לדבר על התורה הנובעת ממקור הקודש ללא רוח זו.

וכך פותח הרב הנזיר את הקדמתו לאורות הקודש:

הרוח הנבואי, או רוח הקודש, הוא ראשית חכמת ישראל העתיקה, בתנ"ך, ובתלמוד ומדרשים,

ואח"כ בספרות העיונית, הפנימית, הרזית, הנגלית, המחקרית.

הרוח הוא האידך, לא המה, לא התוכן הלימודי הענייני, המה, אלא האידך, הוא הרוח.

ונחה עליו רוח ד', רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ד'.

והרי הוא כבעולם, הקו, האין סופי, החודר ברשימו, המצומצם, בקלי"ח פתחי חכמה לרמח"ל¹¹.

האידך הוא הרוח, הנשמע בקול, בהבדל מהמה, הנראה בציור, קול דברים אתם שומעים

ותמונה אינכם רואים זולתי קול.

משל למה הדבר דומה, כמו הניגון הטהור, באין אמר דברים, בהבדל מהניגון הענייני

(הפרגמאטי).

ובזה סוד ויסוד הקבלה, מפי הרב, ההשפעה הסגולית.

צריך לשים לב לכמה דברים:

10. יתכן שישנן הופעות אף קטנות ומצומצמות מזו. עיי' ברכות ו, א: "וימניין לאחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו, שנאמר..."

11. עיי' יקול הנבואה, 'ההגיון השמעתי הסודי' עמ' כז.

א. יש באדם יכולת להיות מודע ל'איך' ללא צורך להבחין ולנתח את ה'מה'. מודעות זאת נקראת שמיעה - "הרוח הנשמע בקול". כל זה בניגוד למודעות ל'מה', לתוכן, שנקראת ראייה - "ה'מה' הנראה בצירור"¹².

ב. הרב הנזיר משתמש בדוגמאות מתחום המוסיקה כדי להדגים את ההבדל בין ה'איך' - הרוח לבדה, לבין הרוח המתבטאת בתוך התכנים הנלמדים. ה'איך' - הרוח לבד, נמשל ל"ניגון הטהור", והרוח המתבטאת בתכנים הנלמדים נמשלת ל"ניגון הענייני (הפרגמאטי)", המצורף למילים. ג. כל ההרצאה על ההבדל בין ה'מה' ל'איך' בפתחה לאורות הקודש, מסבירה את "סוד ויסוד הקבלה מפי הרב - ההשפעה הסגולית". ה'איך' התבטא בפועל בניגון. הרב הנזיר חש בהשפעה הסגולית של מרן הרב קוק זצ"ל, מתוך הקשבה לניגונו ול"שיר וניגון עליון"¹³. מכאן נרמז שהרב הנזיר לא רק משתמש בתחום המוסיקלי כמשל הממחיש את ההבדל בין ה'איך' ל'מה', אלא גם הייתה כאן בפועל שמיעה של תוכן מוסיקלי, שהייתה קשורה להקשבה של ה'איך' הפנימי. על נושא זה נדון בהרחבה בהמשך.

יכולת ההכרה של התורה גם במישור ה'איך', מקנה ממד נוסף לפגישה עם מקור התורה, עם הא-להות. יש פגישה עם הא-להות דרך המודעות לכל התהליך שבו התורה מושפעת בעולם, ולא רק במישור התוצאות, ההשגות והמעשים, הנובעים מהציווי הא-להי. אפשר להמשיל דבר זה להבדל בין התבוננות בתמונה דו-ממדית לבין התבוננות בתמונה תלת-ממדית. תמונה דו-ממדית תמיד תיראה סכמאטית ולא אמיתית, ואילו תמונה תלת-ממדית יכולה לתת תחושה של מרחב אמיתי.

אפשר להדגים את עיקרון החלוקה בין ה'מה' וה'איך' בתחום אחר: החשיבה האנושית היא 'איך'. תוצאות החשיבה, המסקנות, הן 'מה'. כאשר מכירים רק את המסקנות העולות מן החשיבה, עדיין הדברים נראים כעובדות מתות, יבשות; אבל החיבור אל כל המהלך החשיבתי שקדם למסקנות, יוצר מודעות לחיות של הדברים.

2. ה'בינה' ומשמעותה

ה'בינה' היא נושא נרחב ועמוק, וננסה לגעת בקצהו. נפתח בדוגמא פשוטה: "מתוך פניו הצוהלות של אחי הבנתי שסוף כל סוף, ב"ה, נפלה ההחלטה: הוא ישא את רחל לאשה". יש כאן הבנת דבר מתוך דבר, ישנן כמה ידיעות שהבינה מקשרת ביניהן, ומתוכן יוצרת ידיעה חדשה. ידיעה ראשונה שקדמה לסיפור: "זה זמן שאחי מתלבט התלבטות קשה אם לשאת את רחל"; ידיעה שנייה: "הבחנתי בפניו הצוהלות של אחי". בינתי יצרה ידיעה חדשה והיא: "אחי החליט". הבינה אינה הידיעות עצמן, אלא התהליך המקשר בין שתי הידיעות הקודמות לבין הידיעה החדשה שנוצרה.

על כך כותב הרב הנזיר (קול הנבואה עמ' קטו):

12. גם בחושים הפיסיים אפשר להבחין בהבדל עקרוני, הדומה במידה רבה להבדל העקרוני בין שני סוגי המודעות: הקול נוצר מתנועה של עצם באוויר. תנועה זו מרעידה את האוויר, דבר שיוצר את גלי הקול. התמונה נוצרת משבירה של אלומת אור על עצם שיכול להיות סטטי. אנו שומעים תנועה, צורת העצמים הנעים היא חשובה רק במידה והיא משפיעה על התנועה. ה'איך' הוא סוג של תנועה. אנו רואים את צורת העצמים. תנועת העצמים, במידה והם נעים, היא משנית. העצמים עצמם הם 'מה'.

13. שם בהמשך הפתיחה לאורות הקודש.

...הבינה הטהורה¹⁴ נשמעת, כדיבור פנימי, שהנפש בתוך עצמה ולעצמה מדברת... בדרך כלל אין אנו מודעים כלל לבינה, לתהליך, אלא רק למסקנות שאליהן היא מגיעה. ישנה דרך עקיפה להכיר את הבינה על ידי התבוננות בתוצאות התהליך. הרב הנזיר מחדש שיט יכולת להיות מודעים לבינה עצמה, לתהליך עצמו, בלי צורך להתייחס לתוצאותיו¹⁵. מודעות זו היא יכולת רוחנית הנקראת שמייה.

אפשר להמשיל את ההבדל בין שתי הדרכים להכרת הבינה, כהבדל בין שתי דרכים לזיהוי משבי רוח ביום סוער, מתוך בית סגור. אפשר לזהות משבי רוח על ידי צפייה בעצים המיטלטלים כתוצאה ממשבי הרוח, ואפשר לזהות משבי רוח, על ידי הקשבה לשריקותיה של הרוח עצמה. כדי להבין לעומק את המושג 'בינה' יש צורך להשתחרר מהדוגמאות הפרטיות, שאת אחת מהן הבאתי לעיל. יש צורך להרחיב ולהכליל את המושג ככל האפשר, ולהבין שתהליך זה אינו קשור אך ורק לסוג ידיעות מסוים או לסוג מסוים של מודעות, כדוגמת המודעות הפרטית של האדם.

3. ה'איך' הוא ה'בינה'

ב'קול הנבואה' (ההיגיון השמעי הסודי), מזהה הרב הנזיר את ה'איך', שהוזכר בפתיחה לאורות הקודש, עם ה'בינה'. וכך הוא כותב שם (עמ' ח):

הבינה - האיך,

הבינה - איך, בלי - מה,

או הבינה הוא האופן, הדרך...

ובהמשך (עמ' יג):

שמע הבינה:

כל סוד הבינה הם קולות הנשמעים באוזן הפנימית.

אנו לומדים שלשמיעה הפנימית מרכיבים התואמים את השמיעה הפיסית. השמיעה הפנימית "שומעת" "קולות", דרך "אוזן" פנימית.

הרב הנזיר מרחיב את ההשוואה שבין ה'איך' לבין 'הניגון הטהור', שהובאה בפתיחה לאורות הקודש, וכך הוא כותב (קול הנבואה, ההיגיון השמעי הסודי, עמ' כה):

הבינה הטהורה, שמעית היא, קשורה בהחלט לקול, המשוחזר מכל תוכן ציור הנראה, כבניגון. הניגון (האבסולוטי), כולו איכות טהורה, מבלי הצטמצם בתוכן, בציור, המלווה, או מתחבר אליו.

הסימפוניא, העולה במעלת פסגת המתחוות וניתרת, מביעה שאלה הגיונית ברום עומקה, ההולכת ונפתרת. הגע בעצמך, הסימפוניא התשיעית¹⁶. יש כאן תימהון ויישוב, קושיא ותירוץ, או שאלה ותשובה. אך השאלה ותשובה הן איכויות טהורות, הניגון אינו מביע שאלה ותשובה זו, ידועה, אינו מגיד מה השאלה ומה התשובה, אלא שאלה בכלל ותשובה בכלל, איך שתכנו

14. יש להבחין בין "התבונה הטהורה" של עמנואל קנט התלויה בהסתכלות, לבין "הבינה הטהורה" של הרב הנזיר הטהורה מכל הסתכלות. להרחבה יש לעיין בקול הנבואה עמודים קיג-קטו.

15. התוצאות אמנם חשובות, אבל אינן נצרכות כדי להיות מודעים לתהליך שחולל אותן.

16. עיי' 'משנת הנזיר' עמ' לג, ששם מתאר הרב הנזיר את פגישתו עם הסימפוניא התשיעית של בטהובן (העיר את עיני מורי חמי, ר' משה קרסניקר, בעובדה שסימפוניא זו מיוחדת בכך שחברה כולה בתקופת החירשות של המלחין, וייתכן שהשימוש ביצירה זו על ידי הרב הנזיר נובע מהעובדה שכולה חברה כמעין ניגון פנימי).

אי ידוע, אי מצומצם, אין.
 כי הניגון אינו נוצר בחיקוי טיפוס, מן היש, כמו צלם האמנות, אלא כולו חידוש, בריאה, מרוח האין, האיכות הטהורה, הקשורה אל הקול.
 לפנינו הסבר לכוונתו של הרב הנזיר בפתיחה לאורות הקודש. בביטוי "ניגון טהור" הרב הנזיר מדבר על הניגון כאיכות טהורה המשוחררת מכל תוכן של ציור נראה.
 כדי להבין ולפרט את הדברים, נביא מדברי ד"ר דניאל שליט בספרו "יודע נגן" (עמ' 41):
 המוסיקה היא המיוחדת שבאמנויות. כל האמנויות לוקחות חומר מן הסביבה (צורות וצבעים בציור, נְפָחִים בפיסול, אירועים בספרות), אבל מעצבות את החומר ונותנות לו צורה חדשה, בונות בניין, יוצרות עולם חדש. אותו בניין, נוסף לחידוש שבעצם היותו, הרי הוא גם רווי הבעה, משמעויות, סמליות.
 בכל זאת, בכל האמנויות מלבד המוסיקה, החומר הבסיסי של הבניין האמנותי לקוח מן העולם ומן החיים: מראות הם החומר לציור, התרחשויות לתיאטרון, נְפָחִים לפיסול.
 שונה היא המוסיקה, בכך שאין בה כל חומר גשמי כגון סיפור או מראה. החומר שהיא בונה בו ומתוכו הוא הצליל הטהור, שאינו מצוי בטבע כלל, והוא מופיע לראשונה בקול האדם...
 כאשר אומן מנסה להביע את תחושותיו הפנימיות לאחרים, קיימת בעיה מהותית. תחושות פנימיות אינן דברים מוחשיים, ולכן קשה מאוד להביע אותן בשפה תיאורית רגילה. האמן עוקף בעיה זו על ידי שימוש במתווך. ישנן מציאויות מוחשיות הניתנות לתיאור בקלות יחסית (כגון: תמונה, פסל או אירוע), היוצרות בצורה טבעית תחושות אופייניות אצל רבים הנחשפים אליהן. שדה פרחים צבעוני יוצר תחושה של שמחה ועליצות, יום סגרירי יוצר תחושה של דכדוך וכדומה. רוב האמנויות משתמשות במציאויות מוחשיות, שהרב הנזיר מכנה אותן "טיפוס מן היש", אבל המוסיקה אינה משתמשת באותם "טיפוסים מן היש", אלא מעבירה תחושות פנימיות בעזרת הצלילים.
 יתכן שהרב הנזיר פתח לנו פתח להבין איך הצלילים מצליחים להביע תחושות פנימיות. המוסיקה מתארת תהליך. כפי שהרב הנזיר מדגים בסימפוניה התשיעית של בטהובן, גם התחושות הפנימיות הן תהליכים. כאשר מוסיקה מתארת תחושות פנימיות, היא יוצרת דגם של התהליך הפנימי עצמו; וכאשר המאזין נחשף לדגם, הדגם מעורר בקרבו תחושות פנימיות המתאימות לדגם המנוגן.
 הרב הנזיר מציין את הדמיון בין הבינה לבין הניגון בכך ששניהם טהורים במהותם, אף על פי שבדרך כלל הם מופיעים כאשר הם צמודים לתכנים אחרים. הבינה קשורה לתוכן שאפשר לציירו במחשבה - לידיעות, והניגון בדרך כלל (בעיקר במוסיקה עממית ועתיקה) צמוד לתוכן מילולי. קיים דמיון נוסף בין הבינה לבין הניגון. אף על פי שהבינה עצמה והניגון עצמו הם איכויות טהורות, שאינן תלויות ביש המציאותי, בכל זאת הן נקשרות למציאויות יותר ממשיות. הניגון נקשר לקול הפיסי, והבינה נקשרת לקול הפנימי. קשר זה מאפשר לאדם לקלוט אותן בטהרתן, ללא צורך בתכנים אחרים.

ג. הניגון הפנימי

1. הקול הפנימי

כדי לברר מהו אותו 'קול פנימי' שהבינה מתבטאת בו, עלינו לעיין בדברי הרב הנזיר בקול הנבואה (ההיגיון השמעי הסודי, עמ' ל):
 כשם שכנפי הרוח הטבעי נישא האוויר, שמאחריו נשמע המיית קול, קול רוח הניגון,

כך ברוח הקודש נישא בחיר האדם, השומע מאחרי קול ניגון, כקול הנבואה, ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה'.

הרב הנזיר ממשיך בהשוואתו בין השמיעה הפיסית לבין השמיעה הפנימית. לא רק ששתיהן קולטות קולות, אלא שיש גם דמיון בין הקול הפנימי לבין הקול הפיסי - שניהם נישאים על כנפי הרוח. הרוח לובשת שתי צורות: קיימת רוח טבעית פיסית המופיעה בתנודות האוויר, ועל כנפיה נישא הקול הפיסי. קיימת רוח פנימית המופיעה באדם, בתנודות רוחו של האדם, ועל כנפיה נישא הקול הפנימי. נמצא שהמשותף בין הקול הפנימי לבין הקול הפיסי החיצוני הוא עצם התנועה. האדם קולט את התנועה כקול. תנודות האוויר יוצרות קול פיסי חיצוני, תנודות רוחניות נפשיות יוצרות קול פנימי.

הדברים מפורשים בשיעוריו של הרב הנזיר ל'אמונות ודעות' (סוף מאמר ט, עדיין בכת"ק): הנבואה היא חידוש, בריאה, רוח חדש. ההתגלות היא המשך הבריאה, התהוות, תנועה. התנועה משמיעה קול, ניגון, מערך התנועות, נעימות הניגון, המניעות את כוחות הנפש, כמו בפרק הניגון, לרס"ג¹⁷.

שני דברים נוספים התחדשו לנו כאן:

א. הרב הנזיר אינו מדבר רק על קול פנימי, אלא גם על ניגון פנימי. ההתאמה בין הקול החיצוני לקול הפנימי היא מפורטת עד כדי כך, שהרב הנזיר יכול לדבר על ניגון הנוצר מהקולות הפנימיים. ב. במקורות האחרונים שהבאנו, הרב הנזיר מקשר בין הניגון הפנימי לבין הנבואה. עובדה זו חשובה כשלעצמה ונתייחס אליה בהמשך. אולם בשלב זה נעיר שתי הערות:

1. ב'קול הנבואה' מדובר על קול הניגון של רוח הקודש. לעיל בהתייחסות ל'אידי' (פרק 1ב) הסברנו על פי דברי הרב הנזיר, שרוח הקודש אינה דבר אחיד; יש רמות שונות של הופעה, כאשר הנבואה לסוגיה היא ההופעה העליונה.

2. ב'קול הנבואה' הרב הנזיר משווה בין הנבואה לניגון הפנימי. אולם אין כוונתו לומר שיש זהות בין הנבואה לבין הניגון הפנימי, שהרי ההשוואה היא על ידי כ' הדמיון, אלא שהיחס בין קול הנבואה לבין הניגון הפנימי הוא כמו היחס שבין המושג 'רוח הקודש' לבין המושג 'נבואה'.

2. כל העלויות בניגון ובשיר

לא כל קול הוא חלק מניגון; ישנם גם קולות היוצרים רעש. יש להניח שגם בשמיעה הפנימית השומעת תהליכים פנימיים, לא כל הקולות הם קולות של ניגון. קולות של עלייה רוחנית הם קולות של ניגון ושיר.

בספרו 'קול ואור'¹⁸ (עמ' רמח, סוד תש"ר) כותב הרב הנזיר בהקשר לתיקוני הזוהר:

כל העלויות הן בניגון, בשיר, עליית התפילה, סודות התורה, רמזיה ודרשיה ופשטיה, מתגלים ועולים בניגון.

גילוי שכינה בניגון, בשיר, והגאולה, העלייה מגלות תהי בניגון, בשיר,

כל כך גדול הוא ערך הניגון והשיר, בלעדי הניגון אין כול, והוא נאלם, ונשתק והורד, בדומיית הגלות.

17. הדברים מתייחסים ל'אמונות ודעות', מאמר עשירי בסופו.

18. יצא בהוצאת 'נזר דוד', תשמ"ז.

3. שמיעת העולם הבא ההולך כבר ובא

אנו רואים שכל העליות מופיעות בניגון פנימי¹⁹. דבר זה הוא פתח להבנת דברי הרב הנזיר בימנינות התיקונים²⁰ (עמ' שסד):

עניין שירת הבינה העליונה, תוכן עניין קול ניגונה, הוא עולם העתיד לבוא, עולם הבא, ההולך כבר ובא, היה הווה ויהיה כאחד.

הימה' הוא לא רק התוכן המוגדר היוצא מלימוד התורה בכל רמותיו, או אפילו התוכן שהנבואה מבטאת, אלא הוא גם התוכן של מציאות העתיד הגדול באחרית הימים - העולם הבא.

לפי זה, ניתן להקשיב בהקשבה הפנימית ל'איך' שהעולם הבא הולך ומשתלשל בפיתולי ההיסטוריה - לעולם הבא, "ההולך כבר ובא".

הקשבה זו, ודאי שהיא הקשבה לניגון, לניגון הגדול הכולל את כל הניגונים הפרטיים, כפי שהעלייה לעולם הבא, לעתיד הגדול, היא עלייה אחת ארוכה, הכוללת את כל העליות הפרטיות.

4. הניגון הפנימי והמונחים המוסיקליים

כותב הרב הנזיר בימנינות התיקונים' (עמ' שסא):

בקריאת שמע, בכוונה, במעוף המחשבה, באוזני הבינה, נשמע קול ניגון ענייני חיות הקודש, כל ספירה וספירה בנועם עדן טעמה המיוחד לה, בשיר חדש, שיר ממש.

שיר פשוט, קול דק מן הדק, עדין וערב, כראש וסוף הכול, ברום מעלה, כבניגון שבו מחליקין²¹, בשיר הילולים, איהו כתר, נקודה אחת, י'.

שיר כפול, שני קולות דק ועבה, ראשון ושני, משפיע ומקבל, שומע ועונה, כתרין רעין דלא מתפרשין דא מן דא, חכמה ובינה.

משולש - הרמוניא, חסד גבורה תפארת.

מרובע - קוורטט.

את הניגון הפנימי מכנה הרב הנזיר "שיר ממש", ומבחין בו בחילוקים המתוארים במונחים מוסיקליים מפורטים. הניגון הפנימי נשמע כמנגינה, שאפשר להשוותה עד פרטי פרטיה למנגינה חיצונית עם כל המרכיבים המוסיקליים המוכרים.

ד. הקשרים שבין הניגון הפנימי לניגון החיצוני

לפנינו שתי מערכות קוליות: האחת פיסית-חיצונית והאחת רוחנית-פנימית, ושתיהן תואמות במדויק אשה לרעותה. בשתיהן הקולות מצטרפים למנגינה, והמנגינות להרמוניה. דבר זה מאפשר לתאר את הניגון הפנימי עד פרטי פרטיו גם לאדם המכיר רק את הניגון החיצוני הפיסי.

19. מתוך דברי הרב הנזיר אפשר להבין שהניגון הפנימי הוא לא רק הדרך שבה התנועה הרוחנית, התהליך, נקלט אצל המקשיב, אלא הניגון והשיר הפנימי הם הם התנועה הרוחנית עצמה, העלייה עצמה, הנקלטת ומתגלית. על פי זה מובן מדוע הרב כותב "מתגלים ועולים" וכן "בלעדי הניגון אין כול" - אם אין תנועה רוחנית, אין עלייה, אין כול.

20. הרב הנזיר מכנה את פירושו לתיקוני זוהרי בשם: 'מנגינות התיקונים'. אחרי עיון בדברי הנזיר על תיקוני זוהר, המובאים להלן בפרק זה, אפשר להבין מדוע הרב הנזיר מכנה כך את פירושו. חלק מימנינות התיקונים' הודפס בקובץ 'בשמך רענן', ספר הזיכרון ל' שלום נתן רענן-קוק זצ"ל, חלק א, ונערך ע"י פרופ' דב שורץ. הציטוטים וצינוני העמודים הם מתוך הדפסה זו.

21. עיי ערכין י, א: "ולא היה מחלק אלא באבוב יחיד, מפני שהוא מחליק יפה".

עלינו לברר אם שתי מערכות אלו הן שתי מערכות נפרדות שהקשר ביניהן הוא רק השוואתי, המשמש רק להסביר ולהדגים את המערכת הפנימית, או שיש קשרים אחרים, הדוקים יותר, בין שתי המערכות, היוצרים ביניהן זיקה מעשית. בקשרים עם זיקה מעשית, פעולה בתחום הניגון החיצוני תשפיע על הניגון הפנימי, או התעוררות של הניגון הפנימי תבטא בניגון החיצוני.

1. הניגון מעורר את הרוח

ביומנו (משנת הנזיר עמ' ד) מתאר הרב הנזיר חוויית ילדות שנחרטה עמוק בזיכרונו: ...בהגיענו קרוב לעיר, בין ההרים מסביב לה, עם עלות השחר, והנה קול שריקת מכונת הרכבת הגיע לאוזני, והקול דק ורם, ממושך וארוך, מלא געגועים, נאלם, רחוק רחוק לאין סוף. ויהי לי לזיכרון לכל הימים, עת אשמע קול הצפירה של הרכבת, אותו קול, מלא געגועים עזים בוקע באוזני עד היום, ויהי לי ליסוד יצירת ההיגיון העברי השמעי. יש כאן הדגמה לקול חיצוני, המעורר אצל השומע תהליך רוחני, שבסופו של דבר מבשיל ליצירה רוחנית.

ובקול הנבואה (עמ' קמח, הע' לו), בדבריו על תיקוני הזוהר, כותב הרב הנזיר: יסוד ס' תיקוני זוהר הוא מראה המרכבה בס' יחזקאל, העולה לקול אותיות שמות הקודש, במילואיהם, בניקודיהם, וטעמי נגינותיהם.

מצוירים ודיוקנין עולים לקול ניגון שמות הקודש, וזה עניין מנגינות תיקוני זוהר. בלי רינה, בלי שיר ניגון, בלתי מובנים הדברים. מתחילים לרנן, לנגן, לשיר, והרוח מתעורר, ועולים בשיר, והכול מובן.

בראשית - שיר תאב. שמע ישראל - שיר אל. שיר פשוט, שיר כפול, שיר משולש, שיר מרובע²². מתוך הדברים אנו לומדים שהניגון החיצוני גורם לכך ש"הרוח מתעורר, ועולים בשיר". יש כאן קשר בין הניגון החיצוני לניגון הפנימי, שאינו רק משל. הניגון החיצוני מעורר את הרוח, את הניגון הפנימי, וכך מביא להבנת הדברים שהיו בלתי מובנים לפני כן. עוד כותב הרב הנזיר בקול הנבואה (ההיגיון השמעי הסודי עמ' כח):

...לעילא מזה רוח הבינה, רוח הקודש, שבו נשמע היסוד, הצדק, יסוד החוק.

כנוח הרוח ויובן, ברגע אחד בעונג הגדול של טעם הבינה, הנשמע כבקול שיר, יסוד הכול, תכליתו, וסיבתו, וצדקו, וטובו. כבמזמור שיר קודש, מזמור שיר ליום השבת, עלי היגיון בכינור, כניגון נבלי שמים כהרמוניא הפיתגורית, ניגון עולם²³.

כיוצא בזה המשנה, תורת-החוק, השנויה על פה בניגון, משמיעה בעונג העליון של רוח שיר הבינה, רוח הקדש, את היסוד²⁴, טעם התורה. מה שנשמע בתנועת הקול, קול רוח הבינה.

כדברי מרן בעל השולחן ערוך, על המגיד שלו, רוח הקודש של המשנה²⁵, קול דופק בתוך פי מנגן מאליו²⁶.

22. ועי' עוד יקול ואורי עמ' רמח. וכן עיי' אורות הקודש ב, תמד.

23. עיי' מורה הנבוכים ח"ב פ"ח, וכן בהערות לקול הנבואה שם.

24. עיי' יקול הנבואה עמ' מב, "החוק יסוד עולם".

25. שלי"ה, מסכת שבועות, פרק נר מצוה (ה) בשם הר"ש אלקבץ.

26. ספר ימגיד מישרים, פרשת ויחי: "...והנה קול דודי דופק בפי וכינור מנגן מאליו ואומר..."

לפנינו מעין תהליך סיבובי: הניגון החיצוני - שינון המשניות על פה בניגון - מעורר את הרוח הפנימית, המתבטאת בניגון חיצוני, "קול דופק בתוך פי, מנגן מאליו"²⁷. נתאר את היחס שבין הניגון הפנימי לניגון החיצוני, כדוגמת היחס שבין הנשמה לגוף, בתקווה שתיאור זה יבהיר את הדברים. לכל איבר מוסיקלי חיצוני, יכולה להיות 'נשמה', שהיא ניגון פנימי. אותם מונחים המגדירים את הניגון החיצוני שייכים גם לניגון הפנימי, אלא שבניגון החיצוני הם בבחינת 'גוף', ובניגון הפנימי הם בבחינת 'נשמה'. אם נאמץ דגם זה, לא רק שיובן איך הניגון הפנימי מתבטא בניגון החיצוני, כפי שהיה בהתגלות המגיד של ר' יוסף קארו, אלא גם מובן כיצד הניגון החיצוני משפיע על התעוררות הניגון הפנימי. הניגון החיצוני משפיע על התעוררות הניגון הפנימי, כפי שפעולות הגוף משפיעות על הנשמה. בדרך זו אפשר להבין את שיאו של המפגש הראשון בין הרב הנזיר לבין מרן הרב קוק (לעיל בתחילת המאמר).

נעיין בדברי הרב הנזיר על אמירת מזמור "אשרי תמימי דרך" (תהלים קיט)²⁸:

...בלי ניגון זה דברים מתים, זה דברים יבשים, כשמתחילים לשיר את זה, בניגון היוצא מעמקי הנשמה, ממילא כאילו מאליה, אז הדברים מובנים, במובנם המקורי והאמיתי כמו שהם יצאו מפי המשורר הקדוש הא-להי והעתיק.

הסברנו לעיל (פרק 1) שיכולת ההכרה של ה'איך' בתהליכי החשיבה הפרטית, החיבור אל כל המהלך החשיבתי שקדם למסקנות, יוצר מודעות לחיותם של הדברים. דברינו שם מוגבלים רק לתהליכים המתרחשים בתחום החשיבה הפרטית האישית. כאשר אנו מדברים על ה'רוח', על ה'איך', שמביא לעולם שלנו את סודות תיקוני הזוהר או את יסוד חוקי הצדק הא-להי או את מזמורי תהלים - רוח זו בוודאי גדולה ורחבה הרבה יותר ממה שמתרחש בנפשו של אדם פרטי. הרוח הגדולה והרחבה מתבטאת בניגון עליון ועמוק. בדברי הרב הנזיר מצאנו שתי דרכים שבהן מתחבר הניגון הגדול והעמוק לאדם הפרטי: אחת פנימית ואחת חיצונית, אחת ספונטנית ואחת מכוונת. אל הראשונה - הפנימית והספונטנית - מתייחס הרב הנזיר בדבריו כאן.

הרב הנזיר מדבר על "ניגון היוצא מעמקי הנשמה, ממילא כאילו מאליה". הניגון לא יוצא מאליו; הוא יוצא לאחר שמתחילים לשיר, כפי הנראה²⁹, עם כוונה אמיתית להתחבר אל המובן "המקורי והאמיתי", כאשר התחלה זו מעוררת את הניגון. הרב הנזיר משתמש בלשון "כאילו מאליו", משום שהכרתו של האדם אינה יכולה לתפוס את מקורו של הניגון; וזאת מהטעם שמקור זה נמצא עמוק בהרבה מתחום הכרתו של האדם.

הניגון שהרב הנזיר מתייחס אליו, מצד אחד הוא חיצוני, שהרי אפשר לשומעו באוזן החיצונית, ואפילו להקליט אותו; ומצד שני הוא יוצא מעמקי הנשמה, ומקורו עמוק מעבר להכרתו של האדם. הצמדת ניגון זה למילים מחיה אותו, כיוון ש"נשמתו" של הניגון הופכת ל"נשמת" המילים. דרך שנייה, חיצונית, להתחבר אל ה"נשמה" המקורית והמילים המקוריות קשורה לטעמי הניגון.

2. טעמי הניגון ותפקידם

נמצא בידיו מאמר מודפס של הרב הנזיר על מזמור "אשרי תמימי דרך" (תהלים קיט), נעיין

27. הרב הנזיר מעיד על עצמו שהתנסה בתהליך זה כבר בצעירותו בעודו סטודנט בבאזל. עיי' 'משנת הנזיר' עמ' לב.

28. שכתוב שלנו, מתוך ראיון מוקלט של הרב הנזיר בביתו (בשלהי שנות ה-כ"פים) עיי' הרב בנימין צביאלי.

29. יתכן מאוד שהדברים קשורים למעלתו הרוחנית המיוחדת של הרב הנזיר. ועיי' עוד במשנת הנזיר עמ' לב-לג, לט-מ.

בהקדמתו:

מזמור תמניא אפי, הוא מזמור שיר, המושר בטעמי ניגון. אין דברי ענייניו נשמעים, בלי ניגון. ניגון השיר משַׁרְה על השר, המשורר, רוח עליון, עדין, רוח הקודש... בדברים אלו אנו רואים שישנה חשיבות רבה לשירה בטעמים, וכן משמע מהסיפור המובא בשל"ה על המגיד של מרן³⁰.
על כך כותב הרב הנזיר בימגנינות התיקונים' (עמי' שסא):

...הדיבור, שבו כלול ציור וענין מסוים, הוא מצומצם ומוגבל, ואינו אומר הכול, אף לא כל הרעיון הפרטי, הכלול בו, במלואו, שהוא נשמע בקול ניגון מילולו בנועם טעמיו, וניגון הקול, הטהור מציור מסוים, והעולה³¹ בנועם עדין לאין סוף, מתייחד עם הציור המסוים בדיבור.

רוב חוקרי הטעמים מסכימים שטעמי המקרא נושאים בחובם בנוסף לכללי הפיסוק המורכבים, ההטעמה והאינטונציה גם מנגינה³².

הצורך להצמיד לכתב סימני נגינה דורש בירור. מובן שיש תועלת בסימנים שיינתנו מידע על הפיסוק והאינטונציה המדויקת, אבל מה המקום לסימנים המצמידים מנגינה לכתוב? הרי בדרך כלל אנשים אינם מדברים זה עם זה בזמר!

במבט שטחי אפשר להבין שבכתיבה האותיות הן העיקר, ואילו הניקוד והטעמים הם כלי עזר שאפשר להסתדר בלעדיהם. ולראיה - הכתב שבו אנו רגילים, שאינו מנוקד ואינו מוטעם, ובכל זאת לא חסר בו דבר. אולם אפשר להביט על הדברים גם אחרת: החיים הם פנימיים; גם הקורא וגם הכותב הם אנשים חיים; ללא חיים לא הייתה משמעות לדבר הכתוב. כל אות וכל מילה מייצגים רעיון שקדמה לו חשיבה. מהלך החשיבה והתנוצצות הרעיונות הם ביטוי לחיים של הכותב. המילה הכתובה התגלגלה בהרבה גלגולים פנימיים נפשיים, עד שנוסחה ונכתבה.

הטעמים מלמדים על החיות המקורית של המשפט. ביטוי שטחי לחיותו של המשפט הוא פיסוקו הנכון והמדויק עם כל ההבחנות התחביריות שנותנים לנו טעמי המקרא. ביטוי עמוק יותר הוא המנגינה המתאימה לכתוב. אדם יכול לתת חיים משלו למילה הכתובה, אבל הטעמים הם החיות המקורית של הכתוב עצמו, החיות שקדמה לאות הכתובה³³.

30. בקול הנבואה, 'ההיגיון השמעני הסודי' עמי' כח העי' ד, מביא הרב הנזיר עדויות של הישי"ר מקאנדיא, של הרשב"ץ ושל ספר 'מעשה אפוד' (לר"י פריפוט דוראן הלוי) על ספרי משניות קדומים המסומנים בטעמים כטעמי המקרא. וע"ע בספרו של א"צ אידלסון, 'תולדות הנגינה העברית', הוצאת דביר, ח"א, עמ' 103 וכן בעמ' 111 העי' 1, על משניות המנוקדות בטעמיהן, ואפילו על תלמוד שנמצא בטעמים בכתב יד בוותיקן, ועוד (ניתן לצפות בצילומי כתבי יד אלו באתר של בית הספרים הלאומי בירושלים: <http://jnul.huji.ac.il/dl/talmud>).

31. לא ברור בכתב היד. ואצ"ל "והמלא".

32. עיי: הרב מרדכי ברויאר, פיסוק טעמים שבמקרא - תורת דקדוק הטעמים, תשי"ח, פרק ראשון, הערה ראשונה וכן בהמשך הספר, פסקאות 52, 78, 100; שלמה רוזובסקי, "הקאנטילאציה של התני"ך - חמישה חומשי תורה" (באנגלית); א"צ אדלסון, תולדות הנגינה העברית; י' שליטא, המוסיקה היהודית ויוצריה, עמ' 28 ואילך, בפרק על טעמי המקרא.

33. בדברינו אלו אנו מדברים על קריאת תורה אידיאלית, כאשר בעל הקורא מודע למשמעותם המלאה של טעמי המקרא. אולם במציאות הרגילה רוב בעלי הקריאה אפילו אינם מפסיקים במקומות שיהיה צריך להפסיק, על פי פיסוק הטעמים, וכל שכן שאינם מנסים לקרוא קריאה מלאת חיות, וודאי שאינם מנסים להעמיק ולבטא את החיות המקורית של הכתוב.

הרב הנזיר אומר שהדיבור האנושי, כאשר הוא מבטא חשיבה, מבטא ציור הנמצא בדעתו של המדבר. הרעיון במלואו, אפילו הרעיון הפרטי של המדבר, עמוק יותר מהציור הרוחני העובר במחשבתו של המדבר. לכל רעיון יש 'רוח' שקדמה לו. רוח זו מפתחת את ניצני המחשבות שעדיין אינן יכולות לבוא לידי ביטוי בציור רוחני. ניצני המחשבות, רק לאחר התפתחותן ויכולו להתבטא בציור רוחני, שבסופו של תהליך אפשר להביעו בדיבור. רוח זו, הקודמת לציור הרוחני, אפשר לבטאה במנגינה, "ניגון הקול הטהור מציור מסוים".

כאשר משמיעים דיבור "בקול ניגון מילולי בנועם טעמיו", מייחדים - מקשרים, בין הציור המסוים המתבטא בדיבור לבין קול הניגון הטהור, ואז אפשר להביע את הרעיון הכלול בו במלואו.

בכך אפשר להסביר לשם מה טעמי המקרא מצמידים מנגינה ממש לכתוב.

עד כאן למדנו על שתי רמות של יחס בין הניגון החיצוני הפיסי לבין הניגון הפנימי הרוחני, המבטא את ה'איך', את רוח הבינה הטהורה:

א. כדוגמא למציאות טהורה - כמשל לניגון הפנימי.

ב. כגוף המלביש את הנשמה - הניגון החיצוני כגוף לניגון הפנימי הרוחני.

היחס של גוף ונשמה מתבטא בשלושה תחומים:

א. התייחסות לניגון הפנימי לחלקיו וסוגיו, באותם מונחים מוסיקאליים מפורטים שבהם מתארים את הניגון החיצוני.

ב. ככלי המעורר ומבטא את הרוח הפנימית.

ג. הניגון החיצוני מסוגל להחיות מילים וביטויים, שהרב הנזיר מגדיר אותם כ"דברים מתים, דברים יבשים".

ה. ניגון פנימי שאינו מתבטא בניגון חיצוני

1. עבודת הייחודים

בדבריו של הרב הנזיר על הטעמים יש חיבור בין ניגון חיצוני המלביש ניגון פנימי, לבין מילים המבוטאות בדיבור. אולם ישנה אפשרות לחבר בין הניגון הפנימי העליון אל הדיבור ללא שימוש בניגון חיצוני. אותם הראויים ומסוגלים לעבודת הכוונות והייחודים, מצרפים מחשבות וכוונות למילים, בעיקר למילות התפילה, מעבר למובנן הפשוט. הראויים והמסוגלים יכולים לצרף למילות התפילה ניגון פנימי ללא צורך בהשמעת ניגון חיצוני.

וכך כותב הרב הנזיר על סמיכה של קריאת שמע לתפילה, כאשר בקריאת שמע הנעשית כראוי נוצרת הקשבה לניגון פנימי עליון ('מנגינות התיקונים' עמ' שסג):

שמע ישראל... שיר א-ל.

השמיעה הפנימית קול ניגון שיר א-ל באוזני הבינה הפנימית הוא סגולת ישראל בעצם שמו,

וליה אמרין שמע ישראל...

יתכן מאוד שהביטוי לאותה חיות עליונה שנמצאת הרבה מעל הצד הסיפורי של הכתוב, יהיה שונה מאוד ממה שאנו מצפים. עיין בדבריו של הרב מרדכי ברויאר על התוכן המוסיקלי של נגינת הטעמים בספר 'טעמי המקרא בכ"א ספרים ובספרי אמ"ת' עמ' 3-5.

עבודת השמיעה העליונה של ניגון שיר קול עליון, בקריאת שמע, וסמיכתה לדיבורא דצלותא, הפועל נפלאות בגזרת צדיק חיי עלמין, עבודה זו עובדים בחשאי, בלחש, בשיתוק הקול החיצון דאישתמע לבר, לגבי אתערותא דההוא קלא דלא אשתמע לבר, קול ניגון פנימי, ערב, עדין נעים, דק, קול דממה דקה, בנועם שיר עליון, קודש הקדשים, שבו מתגלה החכמה והבינה העליונה, ביסוד תפארתן, אשרי הזוכה לשמוע.

בדברי הרב הנזיר צריך לשים לב לכמה דברים:

- א. החיבור בין הקשב של ניגון "שיר א-ל" בקריאת שמע לבין דיבור התפילה, נקרא עבודה. אין מדובר כאן על חיבור הנוצר ממילא. זהו חיבור שהוא עבודת ה'.
- ב. החיבור המדובר פועל באיכויות אחרות מתפילה רגילה. הוא "פועל נפלאות". ולפני כן (בעמי שס) מרחיב הרב הנזיר:

הדיבור:

- הוא המוריד את הקול הטהור העליון לאוויר הארץ, הוא הפועל נפלאות בכוחו, בתפילה, ולשמיעת הקול העליון, של גאולה, חירותא עילאה, בקריאת שמע, נסמכת התפילה, בכוח הדיבור הבוקע בעולם הנראה, ועושה נפלאות בו.
- ג. אמנם היכולת לשמוע שמיעה פנימית היא חלק מסגולת ישראל כדברי הרב הנזיר על "שמע ישראל", אבל לא כל אחד מישראל זוכה לזה. "אשרי הזוכה לשמוע"³⁴.
  - ד. כאן העבודה היא בלחש - "בשיתוק הקול החיצון" - ודווקא כך שומעים את אותו "קול ניגון פנימי ערב".

2. עתים חשות עיתים ממללות

למדנו לעיל שהניגון החיצוני מועיל כדי לעורר את הרוח הפנימית, כדי להרים את הלומד להשגות עליונות. אם כן, מדוע כאן הוא מפריע? יש לחלק ולומר: כאשר תפקיד הניגון החיצוני הוא להרים את הלומד לעומקו של דבר ה' שכבר הופיע בעולם, אלא שהוא טמון במילים הכתובות - אז הניגון מועיל והכרחי. כאשר מדובר על הקשבה לגילוי חדש, לקלוט את הניגון העליון, "קול דממה דקה" - כאן הניגון החיצוני רק מפריע.

כאן,

מוכרח להיות מכין עצמו אל מידת הדממה, להקשיב את הקול ממרומים³⁵.

כאן,

מתחלפים הם במצב של עתים חשות, עתים ממללות³⁶, כשהמעמד הוא בתור הכנה לקבל את

34. הדברים מזכירים את 'העניין הא-להי' בדברי ריה"ל, שהוא סגולת ישראל, אבל מופיע בפועל רק ביחיד סגולה. עיי כוזרי מאמר א, מא-מג, מז ועוד.

35. מתוך 'חוג הראייה' י"ז במרחשון תשכ"ז - שיעור של הרב הנזיר לאורות הקודש א, קטז (חכמת הקודש, קשב הייחודים, דממה וקשב), בכת"ק.

36. חגיגה יג, ב: "מאי חשמל? במתניתא תנא, עתים חשות, עתים ממללות".

ההשפעה העליונה, הרי הכול חש ודומם. וכשהמצב בא לידי המידה, שהמקבלים כל אחד ישפיע על מה שהוא למטה ממנו, אז המילול מתחיל³⁷.

ולכן מובן מדוע כותב הרב הנזיר: "אשרי הזוכה לשמוע". שהרי, לא תמיד מדבר הדיבור השכלי, ולא תמיד שומעים אותו... אבל בכדי לשמוע, מוכרח להיות מכין עצמו אל מדת הדממה, להקשיב את הקול ממרומים³⁸.

למדנו לעיל (פרק ג) שהקשבה לניגון הפנימי היא המאפשרת להקשיב ל"קולו של העולם הבא", ההולך ובא. הקשבה במהותה היא פסיבית, אבל כאן אנו עולים דרגה. מדברי הרב הנזיר משמע שעבודה זו, של החיבור בין קריאת שמע לתפילה היא לא פסיבית אלא פועלת פעולה, פעולה שהיא חלק מתוך המהלך הכללי הקוסמי המוליך את עולמנו לעבר העולם הבא.

כייחוד הקול, של ניגון שיר עליון, טהור, פנימי, דלא אשתמע לבר, עם הדיבור, המתגלה לבר, באוויר העולם, הוא סוד הייחוד הכללי העליון, ייחוד קב"ה ושכינתיה, ייחוד שמים וארץ, העולם העליון בתפארתו והעולם הזה...³⁹

שמיעת קול ניגון שיר א-ל וגילוי בעולם, כקול דקריאת שמע, ודיבור דצלותא, הפועל, הוא סוד הייחוד, כמעשה מרכבה⁴⁰,

ומשמיעת קול ניגון הבינה העליונה, בקול דק"ש ודיבור דצלותא, וייחודם בשמות הקודש, במעוף גדין עילאין, עולה למעשה ממרכבה, שעניינה שמיעת קול ניגון שיר, של שמות הקודש, במעוף כנפי החיות⁴¹.

ו. הרב הנזיר - כל חיי שאיפה לרוח: לרוח הקודש, רוח הנבואה

מכל מה שלמדנו אפשר להבין שלושה דברים:

א. אפשר להבין כפשוטם את דברי הרב הנזיר:

הניגון הוא חיי רוחי ונשמת אפי⁴².

שמיעת הניגון משמשת חיבור עם הרוח, ה'איך', עם הקול הטהור העליון שהוא ביטוי לעולם ה'בינה', הניגון הוא לא רק אמצעי כדי להבין תוכן - 'מה'.

כפי שעיקר הקשר עם מרן הרב קוק נוצר לשם ההשפעה הסגולית - הרוח, כך כל חיי של הרב הנזיר היו מכוונים להתחבר עם הרוח, עם רוח הקודש ששיאו הוא הנבואה, כעדותו של הרב הנזיר על עצמו (משנת הנזיר, עמ' מח):

הרב מרן שליט"א מדבר כמה פעמים על האומץ, שכל מי שמציב לו מטרה לרצונו, ישיגה בע"ה. כמוהו, שירושלים היה משושו מילדותו. גם בן יהודה, שהדבור העברי בארץ-ישראל היה רצונו והשיגו.

והנה אני, הדל, משוש נפשי הוא גילוי הנבואה.

ב. אפשר להבין כפשוטם את דברי הרב הנזיר:

37. אורות הקודש א, קטו, "דממה וקשב".

38. 'חוג הראייה' שם.

39. 'מנגינות התיקונים' עמ' שס.

40. עיי 'קול הנבואה' עמ' קלו, על מעשה בראשית ומעשה מרכבה.

41. 'מנגינות התיקונים' עמ' שסא.

42. 'משנת הנזיר' עמ' צו-צז (הובא בתחילת המאמר).

כשנפשי יבשה, ואין כול, הניגון, של ניגוני קודש, מחיה אותי⁴³.
 כאשר הרב הנזיר אומר: "כשנפשי יבשה ואין כול", כוונתו שאינו חש חיבור לרוח ה'בינה', ואז כיוון שהניגון של קודש מעורר את הרוח, "הניגון של ניגוני קודש מחיה אותי".
 ג. אפשר להבין איך הניגון הכרחי בתהליך ההבנה של תחומים מסוימים בתורה. על ידי הניגון מתחברים לרוח ה'בינה'. כאשר ההתקשרות לרוח ה'בינה' נעשית תוך כדי עמל בתוכן לימודי מסוים, החיבור לרוח מתבטא בהבנתו של אותו תוכן לימודי⁴⁴.

ז. השלכות למעשה

בהנחה שרוב בני האדם אינם מסוגלים להקשיב לניגון הפנימי - שהרי רוב בני האדם אינם חווים איך רוח הקודש מרטיטה את נימי נפשם - התועלת העולה מהבנת דברי הרב הנזיר היא הידיעה שלמוסיקה יש ערך רוחני ותורני. עצם הכרת הצד הערכי של המוסיקה, על אף חשיבותה, אינה מספיקה. את הקונפליקט בקרב אותם אנשים, שמצד אחד מעוניינים להתפתח מבחינה תורנית רוחנית ומצד שני נמשכים לעסוק במוסיקה, היא אינה יכולה לפתור. ידיעת ערך המוסיקה לבדה, אינה יכולה להועיל במינוף משאבי הזמן והכוח שהושקעו בעולם המוסיקה, לצורך עלייה רוחנית ותורנית.

כדי להפיק תועלת מעשית מדברי הרב הנזיר, אציג כיוון אפשרי:
 ראשית, משמע מתוך דברי הרב הנזיר שיכולת ההקשבה הפנימית היא יכולת הקיימת בצורה פוטנציאלית אצל כל אחד ואחד מישראל, כמו כל דבר ששייך לצד הסגולי של עם ישראל (לעיל פרק ה1):

השמיעה הפנימית קול ניגון שיר א-ל באזני הבינה הפנימית הוא סגולת ישראל...
 יש להשתמש באמונה בכוחו של האדם, וביכולתו על ידי עבודה קשה וכוח רצון, המצטרפת להן סייעתא דשמיא, לחשוף יכולות רדומות.

השאלה שאנשי חינוך צריכים לתת עליה את הדעת היא איך להתחיל. צריך למצוא "בית יד" שעליו אפשר להתחיל להפעיל כוחות, כדי להתקדם לכיוון המיוחל.
 הצעתי מתייחסת לגוון מיוחד בעבודת ה', שיכול לסגל לעצמו אדם המעוניין להשתמש במוסיקה ככלי המסייע לעלות במדרגות הקדושה, על בסיס הדרך המקובלת. אינני מנסה להציע "דרך עוקפת" לדרכו של הרמח"ל במסילת ישרים.

הנה הצעתי: כל יהודי המקיים תורה ומצוות חווה תהליכים נפשיים הקשורים למאבקים קטנים וגדולים, תדירים ונדירים, הקשורים לקיום תורה ומצוות⁴⁵. כל תהליך נפשי הוא תנועה, היוצרת 'קול' פנימי. צריך להתרגל להיות מודע לתהליכים אלו, בתחילה דרך תוצאות התהליכים, ואחר כך לנסות להיות מודע לתהליך עצמו. את התהליך עצמו יש לנסות להביע בצורה מוסיקלית. הצלחה מאפשרת להצמיד ניגון לתהליך זה. חזרה עקבית על פעולה זו כלפי תהליכים שונים

43. 'משנת הנזיר' עמי' צו-צו (הובא בתחילת המאמר).

44. השה לדברי האדמו"ר האמצעי של חב"ד בספרו 'שערי תשובה' שער התשובה פח, ב - פט, ד,

45. לדוגמא: מאבקים הקשורים להתקדשות שמירת העניינים ועוד, לזריזות בקיום תורה ומצוות, למשל זריזות בקימה בבוקר, או מאבקים סביב התעסקות על הידיעה הברורה והאמיתית בתלמוד תורה וכדומה.

יכולה ליצור זהות תודעתית בין גוונים שונים של ניגון לתהליכים נפשיים שונים. מכאן עד ליכולת הקשבה ניגונית לתהליכים פנימיים המרחק קצר. הרי שבנינו לנו נקודת פתיחה המאפשרת התקדמות לדרגות גבוהות יותר ויותר.

מעין סיכום

יש המתייחסים למוסיקה כאומנות אסתטית בלבד - אומנות שתפקידה להנעים ולענג את השומעים; יש המתייחסים למוסיקה ככלי ליצירת אווירה, שמחה באירועים שמחים, עצובה באירועים עצובים; ויש המתייחסים למוסיקה ככלי ביטוי, כשפה המביעה רגשות, מסרים שכליים, ואפילו מסרים של קדושה ודבקות.

אצל הרב הנזיר, במוסיקה יש איכות טהורה שאינה מצטמצמת בתוכן, בציור ואפילו שכלי ואפילו נשגב. המוסיקה אינה רק כלי ביטוי אפילו של דברים נשגבים; אינה רק שפה. אותה איכות קשורה ל'איך', לשאלה איך הקב"ה משרה את רוחו בעולם, איך רוח זו מרטיטה את פנימיותו של האדם; וכן לבינה הטהורה, השמעית, הנשמעת כניגון באוזן הפנימית לאנשים הראויים להקשבה זו.

את אותו ניגון אפשר לתאר בפרטי פרטיו בעזרת מונחים מפורטים מעולם המוסיקה, ולא רק לתאר אותו אלא גם לעוררו על ידי מוסיקה, וכן הוא עצמו יכול להופיע כנשמה פנימית למוסיקה חיצונית.

כך אפשר להחיות "דברים מתים, דברים יבשים", וכך אפשר לשמוע את הדברים "במלוא מובנם, המלאים רוח ואושר".

האדם יכול לחבר בין הניגון הפנימי - הבינה העליונה - לבין המילים, ולגרום לאותו ניגון "לרכוב" על הדיבור, על התפילה. דבר זה מאפשר לפעול נפלאות בתפילה, ולהעלות את נשמת הדור - דווקא הכלל כולו - לצור מחצבתו ע"י כוונות השופר, כדברי הרב הנזיר (יקול ואורי עמי רג):

לחדש את הניגון, נפש צמאה לרוח הניגון, לשוב אל הכינור.

זה מעלה על כל הקטנות, והצמצום.

כוונות השופר הוא להעלות בצליל קולות ערבים את הנשמה נשמת הדור, דווקא הכלל כולו, לצור מחצבתו, בני יעקב, תקיעה אברהם, שברים יצחק ותקיעה (תרועה) יעקב.

שכל הדור, הנוף, הרחוק, לכאורה כל כך מקדושה, וסוף סוף הרי הוא כולו מקדוש יעקב, ולא הביט אוון ביעקב.

ונסיים בדברי מרן הראי"ה קוק:

אנו תפילה: תקע בשופר גדול לחירותנו, שופר שבא מתוך עומק קדושתה של נשמת ישראל, מתוך קדש קדשינו, ואז תהא הגאולה שלמה⁴⁶.

